

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали

№5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5>

Бош муҳаррир:

Раҳматов Анвар Исламович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристлар малакасини ошириш
маркази директори

Бош муҳаррир ўринбосари:

Отажонов Абдоржон Анварович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристлар малакасини ошириш
маркази директори ўринбосари,
юридик фанлар доктори, профессор

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ЖУРНАЛИ

ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Одилқориев Ҳожимурод Тўхтамуродович

*Юристлар малакасини ошириш маркази кафедра
мудири, юридик фанлар доктори, профессор*

Окюлов Омонбой

*Юристлар малакасини ошириш маркази
профессори, юридик фанлар доктори,
профессор, Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган юрист*

Саидова Лола Абдувахидовна

*Юристлар малакасини ошириш маркази кафедра
мудири, юридик фанлар доктори*

Тошев Бобокул Норқобилович

*Юристлар малакасини ошириш маркази кафедра
мудири, юридик фанлар доктори*

Аюбов Улугбек Тулаганович

*Юристлар малакасини ошириш маркази доценти,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган
юрист, юридик фанлар номзоди, доцент*

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусаҷоновиҷ

*Бош Прокуратура Академияси Марказ бошлиғи,
юридик фанлар доктори, профессор*

Отахонов Фозилжон Хайдарович

*Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси
хузуридаги Ҳалқаро тижорат арбитраж (ҳакамлик)
суди раиси, юридик фанлар доктори (DSc), доцент*

Исроилов Боходир Ибрагимович

*Юристлар малакасини ошириш маркази
кафедраси мудири, иқтисод фанлар доктори,
профессор*

Масъул котиб:

Раҳманов Шухрат Наимович

*Юристлар малакасини ошириш маркази доценти,
юридик фанлар номзоди*

Саҳифаловчи: Ҳамидулло Мўминов

Контакт редакцији журнали:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

Общественно-правовой и научно-практический журнал
ВЕСТНИК ЮРИСТА
№5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5>

Главный редактор:

Рахматов Анвар Исламович
Директор Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции

Заместитель главного редактора:

Отажонов Абдоржон Анварович
Первый заместитель директора Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
Общественно-правового и научно-практического журнала
ВЕСТНИК ЮРИСТА

Адилкариев Хожимурод Тўхтамуродович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук, профессор

Окюлов Омонбой

Профессор Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Республики Узбекистан

Саидова Лола Абдувахидовна

Заведующая кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Тошев Бобокул Норқобилович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Исроилов Боходир Ибрагимович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор экономических наук, профессор

Аюбов Улугбек Тулаганович

Доцент Центра повышения квалификации юристов, Заслуженный юрист Республики Узбекистан, кандидат юридических наук, доцент

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусаҷонович

Начальник Центра Академии Генеральной Прокуратуры, доктор юридических наук, профессор

Отахонов Фозилжон Хайдарович

Председатель Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате, доктор юридических наук, доцент

Ответственный секретарь:

Рахманов Шухрат Наимович

Доцент Центра повышения квалификации юристов, кандидат юридических наук

Верстка: Хамидулло Муминов

Контакт редакции журнала:
100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff
100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**
№5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5>

**Chief Editor:
Rakhmatov Anvar**

Director of the Lawyers' Training Center
under the Ministry of Justice

**Deputy Chief Editor:
Otajonov Abrorjon**

First Deputy Director of the Lawyers' Training
Center under the Ministry of Justice, Doctor of
Law Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD
**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**

Adilkariyev Khojimurat

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences, Professor*

Oqyulov Omonboy

*Professor at the Lawyers' Training Center, Doctor of
Law Sciences, Professor, Honored Lawyer of the
Republic of Uzbekistan*

Saidova Lola

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Toshev Bobokul

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Israilov Bokhodir

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Economics, Professor*

Ayubov Ulugbek

*Senior Lecturer at the Lawyers' Training Center,
Candidate of Juridical Sciences, Associate
Professor, Honored Lawyer of the Republic of
Uzbekistan*

Mamasiddikov Muzaffarjon

*Head of the Center of the Academy of the General
Prosecutor's Office, Doctor of Law Sciences, Professor*

Otaxonov Foziljon

*Chairman of the International Commercial
Arbitration Court at the Chamber of Commerce
Doctor of the Science of Law, Associate Professor*

**Executive Editor:
Rakhmanov Shukhrat**

*Senior Lecturer at the Lawyers' Training Center,
Candidate of Juridical Sciences*

Pagemaker: Khamidullo Muminov

Контакт редакции журнала:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА ШАРТНОМАЛАРНИНГ ТУРЛАРИ: МУЗОРАБА, МУШОРАКА ВА МУРОБАҲА	8
---	---

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ.
ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич МАЖБУРИЯТЛАРНИ БАЖАРИШНИНГ ТАЪМИНЛАШ УСУЛИ СИФАТИДА МОЛ-МУЛКНИ УШЛАБ ҚОЛИШНИНГ ЦИВИЛИСТИК МОҲИЯТИ.....	13
--	----

3. РАҲМАТОВ Анвар Исломович СПОРТ БЎЙИЧА АГЕНТ ФАОЛИЯТИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ: ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ ТАҲЛИЛИ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ...	19
--	----

4. ЗАЙНОБИДДИНОВА Фарангиз Бахтиёр қизи СМАРТ ШАРТНОМАЛАР АСОСИДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	24
--	----

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ.
ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

5. БАҲРАМОВА Мохинур Бахрамовна “ХАЛҚАРО ТИЖОРАТ АРБИТРАЖИ ТЎҒРИСИДА”ТИ ҚОНУННИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРИЯТИ.....	33
---	----

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

6. ОТАЖОНОВ Абборжон Анварович ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИЛАРИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ МУРОСАСИЗЛИК ҲУЛҚ-АТВОРНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА КОМПЛЕКС ЁНДОШУВ.....	38
--	----

7. ИСМАЙЛОВ Баходир Исламович, ХЎЖАЕВ Миршод ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАИШИЙ КОРРУПЦИЯНИ БАРТАРАФ ЭТИШ БЎЙИЧА ЧОРА ТАДБИРЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АМАЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ	45
--	----

8. ОМОНОВ Зафаржон Рахмоналиевич ҚИЙНАШНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ ВА ЎХШАШ ТАРКИБЛИ ЖИНОЯТЛАРДАН ФАРҚЛАШ МУАММОЛАРИ	53
---	----

9. БЕРДИАЛИЕВ Бахтиёр Эркинович КОРРУПЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА “ҲАЛОЛЛИК ВАКЦИНАСИ”НИНГ АҲАМИЯТИ.....	60
--	----

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

10. КИРВЕЛЬ Виталий Казимирович, МИХЕЕНКО Павел Александрович КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ О ВЗЯТОЧНИЧЕСТВЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ.....	68
---	----

11. ЧОРИЕВА Дилбар ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ БОСҚИЧИДА ҲИМОЯЧИ ИШТИРОКИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА ПРОЦЕССУАЛ МАСАЛАЛАРИ.....	74
--	----

**12. ЗУЛФУҚОРОВ Абдувахоб Абдумалик ўғли,
МУХАМЕДЖАНОВА Мадина Махкамджановна**
КИЙИМДАГИ МЕХАНИК ШИКАСТЛАНИШЛАРНИ ТРАСОЛОГИК
ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ИМКОНИАТЛАРИ 81

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

13. ШАКУРОВ Рафик Равильевич
ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА АДВОКАТ ҲИМОЯ НУТҚИНИНГ
АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ 87

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

14. ТОШЕВ Бобокул
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШГА ОИД ХАЛҚАРО НОРМАЛАРНИ МИЛЛИЙ
ҚОНУНЧИЛИККА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ 76

15. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич
МАЖБУРИЙ МЕҲНАТНИ ТУГАТИШ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ВА МИНТАҚАВИЙ
СТАНДАРТЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ 99

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. АРТИКОВ Дилмурод Рахматиллаевич
ЯПОНИЯДА СУД НОРМАКОНТРОЛИ ВА УНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 108

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич

Тошкент давлат юридик университети “Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари”
кафедраси доценти, юридик фанлар номзоди
E-mail: rabdumukhtor@mail.ru

ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА ШАРТНОМАЛАРНИНГ ТУРЛАРИ: МУЗОРАБА, МУШОРАКА ВА МУРОБАҲА

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): РАХМАНОВ А.Р. ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА ШАРТНОМАЛАРНИНГ ТУРЛАРИ: МУЗОРАБА, МУШОРАКА ВА МУРОБАҲА // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2020), Б. 8-12.

 5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5-1>

АННОТАЦИЯ

Мақолада ислом ҳуқуқининг мажбурият ва шартномаларига оид нормалари, айниқса, ҳалқимизнинг маънавий кадрларига яқин бўлган тамойилларидан фойдаланиши ҳамда ушбу тамойиллар ва ғоялар шартномалар тарафларини ўз мажбуриятларига ҳалол ва виждонан муносабатда бўлиши, ўз вақтида ва тегишли даражада бажариш, зарур ҳолларда бағрикенглик, саховатпешалик туйғуларини рағбатлантириш каби масалалар кўриб чиқилиши билан бирга ислом ҳуқуқидаги шартномаларнинг баъзи турлари, яъни музораба, мушорака ва муробаҳалар тўғрисида атрофлича сўз юритилади.

Калит сўзлар: музораба, мушорака, муробаҳа, ақд, раббул мол, музориб, омил, рибх, музорабаи мутлак, музорабаи муқаййад, ширкат ул-ақд, ширкат ул амвал, исломий молиялаштириш.

РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич

Доцент кафедрасы кафедрасы «Международное право и права человека» Ташкентского
государственного юридического университета, кандидат юридических наук
E-mail: rabdumukhtor@mail.ru

ВИДЫ ДОГОВОРОВ В ИСЛАМСКОМ ПРАВЕ: МУЗОРАБА, МУШОРАКА И МУРОБАҲА

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются применение норм исламского права касательно обязательств и договоров, в частности принципы близких к ценностям нашего народа, соблюдению сторонами

честности и добросовестности при своевременном и надлежащем исполнении договорных обязательств в том числе, терпимостью и щедростью, также поробно обсуждаются некоторые типы договоров в исламском праве, как музараба, мушарака и мурабах.

Ключевые слова: музараба, мушарака, мурабахха, ақд, раббул мол, музариб, фактор, рибх, музарабаи мутлак, музарабаи мукаййад, ширкат ул-ақд, ширкат ул амвал, исламские финансы.

RAKHMANOV Abdumukhtor

Associate Professor of Tashkent State University of law,
Candidate of Juridical Sciences
E-mail: rabdumukhtor@mail.ru

TYPES OF CONTRACTS IN ISLAMIC LAW: MUZARABA, MUSHARAKA AND MURABAHNA

ANNOTATION

The article considers the application of the norms of Islamic law on obligations and treaties, in particular, the principles close to the moral values of our people, and the principles and ideas of the parties to the treaties to be honest and conscientious, timely and appropriate, encouraging tolerance and generosity. Some types of treaties in Islamic law, such as muzaraba, musharaka, and murabakh, are discussed in detail.

Keywords: muzaraba, musharaka, murabahha, aqd, robbul mol, muzarib, factor, muzarabai mutlaq, muzarabai muqayyad, shirkad ul aqd, shirkat ul amval, Islamic finance.

Тошкент шаҳрида Ислом Ҳамкорлик Ташкилоти кенгашининг очилиш маросимида иштирок этган Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев куйидаги фикрларини билдирган:

“Азалий қадриятларимиз ва ахлоқий фазилатларни ўзда мужассам этган муқаддас динимизни асраш ва қадрлаш ҳар биримизнинг шарафли бурчимиздир. Ислом – ҳақиқатни англаш демакдир, у одамзотни эзгу амалларни бажаришига ундайди, ҳар биримизни яхшилик ва тинчликка чорлайди, ҳақиқий инсон бўлишни ўргатади” [1].

Бугунги кунда ислом ҳуқуқи шарқ мамлакатларининг ҳуқуқий ривожланиши, сиёсати ва мафқурасида муҳим аҳамият касб этиши давом этмоқда. Бу глобаллашув жараёнлари ривожланаётган XXI аср шароитида жаҳонда юз бераёган ўзгаришлар мустақил Ўзбекистон Республикасининг ислом дунёсидаги ўрни ва аҳамияти бутунлай ўзгаришига олиб келади.

Ислом жамиятида хусусий тадбиркорлик эркинлиги муҳим иқтисодий эркинлик сифатида амалга оширилади. Хусусий тадбиркорлар янада муваффақият қозониши учун зарур бўлган маънавий-ахлоқий фазилатларнигина эмас, балки урф-одат меъёри сифатида сақланиб қолган ислом ҳуқуқидаги билим ва тафаккур даражасини ҳам юксалтириши ханафий мазҳаби қадриятлари устувор бўлган Ўзбекистон Республикасида ҳам янада изчилроқ амалга оширилиши лозим.

Ислом ҳуқуқининг мулк, мажбурият ва шартномалар билан боғлиқ қоидалари мослашувчан хусусиятга эга. Ислом маънавий-маданий қадриятлари ва қоидалари бугунги кунда ўз аҳамиятини тўла сақлабгина қолмасдан, балки ислом цивилизациясининг ривожланишида, давлатни мустаҳкамлашда ва ислом жамияти ҳаётида тобора муҳимроқ роль ўйнамоқда. Шу нуқтаи назардан замонавий шарқ мамлакатларида тўпланган тажриба Ўзбекистонда ўрганилиши даркор, деб ўйлаймиз [2, Б. 332, 336].

Ислом ҳуқуқида шартнома мажбуриятларини қўллаб-қувватлаш ва маълумотлар очиқлигини зарурият деб ҳисоблайди. Ушбу вазифа ахборотдан беҳабарлик ва алданиб қолиш билан иш юритиш хатарини пасайтириш учун мўлжалланган. Ислом эғалик ҳуқуқи сақланишига катта эътибор қаратади, давлат ва жамият, фуқаро ҳуқуқлари ўртасидаги тенгликни тامينлайди ва шахсининг эғалик ҳуқуқига тажовузни мутлақо ман қилади.

Шартномалар ислом тижорати маҳсулотларининг асоси ҳисобланади. Молиявий маҳсулотлар мижозларнинг талабларини қондириш мақсадида бир ёки бир неча анъанавий шартномалардан

фойдаланиш натижасида пайдо бўлади. Шартномаларнинг асл мақсади – инсонларнинг бир-бирларидаги ҳаққоний эҳтиёжларини қондирилишини англатади. Араб тилида шартнома “ақд” сўзи билан ифодаланиб, ўзбек тилига “боғлаш”, деб таржима қилинади [3, Б. 24,28]. Содда қилиб айтадиган бўлсак, шартнома таклиф қилувчи билан таклиф олувчини ўзаро боғлайди.

Куръони каримда шартномаларнинг кўплаб турлари ҳақида айтиб ўтилган, биргина тижорат шартномаларига оид қирқга яқин оят мавжуддир. Жумладан Моида сураси биринчи оятда шундай дейилади:

“Эй иймон келтирганлар! Аҳдномаларга вафо қилинг! Сизга кейин тиловат қилинадиганларидан бошқа чорва ҳайвонлари ҳалол қилинди эҳромдалиқ вақтингизда овни ҳалол санамаган ҳолингизда. Албатта, Оллоҳ ирода қилганини ҳукм қиладилар”.

Ислом ҳукукида шартномаларнинг бир қанча турлари мавжуд бўлиб, улар ўзига хослиги билан ажралиб туради. Таъкидлаш жоизки, ислом ҳукуқий тизими бошқа ҳукуқий тизимлар яъни, англо-саксон ёки роман-герман каби жаҳон ҳукуқий тизимлар билан бир қаторда бўлишига қарамай, илоҳий манбаларга асосланиши билан ажралиб туради. Шу нуқтаи-назардан исломдаги шартномалар ҳам ўзгармас қоидалар асосида тартибга солинган.

Улардан бир баъзиларига тўхталиб ўтмоқчимиз.

Музораба - ислом давлатларида кенг жорий қилинган шартнома турларидан бири ҳисобланади. Музорабанинг асл моҳияти нима, деган саволга фақиҳлар қуйидагича таъриф беришган: “Музораба бу икки шахснинг ўртасида тузилган шартнома бўлиб, унга кўра маблағ эгаси ўзининг нақд пулларини иккинчи томонга мазкур маблағни фойда кўриш, айлантириш учун беради, иккинчи томоннинг меҳнати, саъй-ҳаракати туфайли мазкур маблағдан юзага келган миқдор бўйича тақсим қилинади. Музораба шартномасида ўз пулларини бераётган шахс раббул мол (пул эгаси) пулларни олиб меҳнат қилувчи иккинчи томон эса музориб ёки омил (ишчи) меҳнати натижасида кўрилган фойда рибх деб аталади. Омил қуйидаги уч босқични амалга оширади: мулк ёки маблағ омилнинг кўлига ўтгач у омонат ҳисобланади; омил иш юритган жараёнидан бошлаб вакил мақомида бўлади ва фойда кўргач шерик бўлади [4, Б.53].

Музораба икки турда бўлади: эркин музораба (музорабаи мутлақ) ва шартли музораба (музорабаи муқаййад).

Эркин музораба бу замон, макон, тижоратнинг бирор тури, сотувчи ва олувчини белгилаб қўйиш каби шартлар қўйилмай тузилган музорабадир. Мазкур шартнинг бирортаси билан тузилса музораба шартли бўлади. Масалан, фалон вақтда ё фалон ерда ё фалон молни олиб сот, ёки фалон одамлар билан, ё фалон шаҳарнинг аҳолиси билан олди-берди қил, деса музораба шартли бўлади.

Шариат рухсат этган ҳар қандай мулк музораба маблағи бўлиши мумкин, бу ҳолатда қарз маблағи сифатида ишлатилиши мумкин эмас. Инвестор ва тадбиркорнинг фойда улуши ва уни тақсимланиши шартнома аввалида келишилган ва мувофиқлаштирилган бўлиши шарт.

Имом Аъзам Абу Ҳанифа мазҳабига кўра музораба учун мол эгаси музорибга савдо учун яроқли буюмлар ёки маблағни топшириши мумкин. Аммо, бошқа фақиҳлар музорабада фақат нақд, муомаладаги пуллар топширилиши шарт, дейишган. Мол эгаси музорибга музораба предмети сифатида кимнидир зиммасида бўлган қарзни ҳамда қиймати доим ўзгариб турувчи олтин ё кумуш пулларни топширмаслиги керак.

Кўрилган фойдадан музорибга ажратиладиган улуш аниқ бўлиши шарт ва икки томоннинг ўзаро розиликлари асосида белгиланган миқдор бўлиши мумкин. Агар бирон фойда кўришдан ёки савдо-сотик бошланмасдан аввалроқ мол эгаси томонидан ёки музораба шартномасини ноқонуний деб топилиб, музораба шартномаси тўхтатилса, у ҳолда барча харажатлар мол эгасининг зиммасига тушиб, омилга музорабага ўхшаш хизматлар учун қанча пул бериш одат бўлган бўлса, шуни беради.

Шартнома муддати ичида музориб агар ўз сармоясига эга бўлмаса, эҳтиёжлари учун музораба фойдасидан олиб фойдаланади. Музориб ўз зиммасидаги мажбурият ва ҳуқуқларини бошқа бир шахсга топширмоқчи бўлса, фақатгина мол эгасининг рухсати билан топшира олади.

Музориб, агар берилган ҳуқуқдан четга чиқса ва сармоя эгасининг қўйган шартига риоя этмаса, муттаҳам, қароқчи, зўровон бўлса ва бу ҳолатда қилган савдосининг фойда зарари ўзининг зиммасида бўлади. Музораба моли йўқолса жавобгар бўлади.

Мол эгаси агар «музораба моли билан фалон жойга борма», ё «насияга мол сотма» деб огоҳлантирган бўлса, музориб бунга зид ўлароқ музораба моли билан ўша жойга бориб, оқибат музораба моли йўқолса ёки насияга мол сотиб пулини ололмаса, музориб жавобгар бўлади [3, Б. 39, 42].

Мол эгаси музораба учун муайян бир вақт оралиғини белгиласа, ўша вақт ўтгач музораба шартномаси бекор бўлади. Музораба шартномаси раббул молни музорибга пулни топшириши билан қонуний кучга киради. Музораба шартномаси дарҳақиқат тузилганлиги ва маблағ музорибга берилганлиги ҳақида низо кўтарилган вақтида, қозига раббул мол гувоҳларни келтириши, музориб эса ўз сўзини тасдиғи учун қасам ичиши талаб қилинади [5, Б. 348, 352].

Музорабадан кўрилган фойда тўғрисида низо кўтарилган вақтда эса, музориб топилган фойданинг миқдорини тасдиқлаш учун гувоҳларни келтириши шарт. Музорабага берилган пул ўғирлаб кетилганда, савдога олинган моллар касодга учраб, қиймати тушиб кетган ҳолларда, етган зиёнга музориб жавобгар бўлмайди, агар мазкур ишларни қасддан содир қилмаган бўлса. Бундай зиёнларга айби бўлмаган ҳолларда музориб жавобгар бўлмайди ва у ўз айбсизлигини қасам билан тасдиқлаб қўяди.

Музораба ўзгарувчан мажбурият бўлганлиги учун томонлардан ёлғиз бирининг талаби билан бекор қилиниши мумкин. Музораба шартномаси бекор қилиниши биланоқ шартномага кўра томонлар бир бири билан ҳисоб-китоб қиладилар. Агар омилинг меҳнатига яраша савдода ҳали фойда келмаган бўлса, мол эгаси унинг меҳнатини инобатга олиб ижара ҳаққи ҳисобида рағбатлантирилади.

Мушорака шартномаси ислом ҳукуқи меъёрларига мувофиқ экспорт-импорт, қимматли қоғозларни чиқаришда исломий банк актив амалиётида дан фойдаланилади. Мушорака шерикчилик шартномасидир [6, Б. 261, 264], бу икки ва ундан кўпроқ томонлар ўртасида фойда олиш мақсадида меҳнат ресурслари ёки мажбуриятларни, активларни бирлаштириш тўғрисидаги келишувни англатади. Мушорака шартномаси қуйидагича таснифланади:

ислом ҳукуқи бўйича ўрнатилган шерикчилик шакли (бунга ширкат ул-ақднинг шакллари киради);

замонавий корпорациянинг шакллари.

Ислом ҳукуқи бўйича икки ёки ундан ортиқ томон ўртасидаги шартномавий шерикчилик - мушоракага кўра ҳар бир иштирокчи маълум бир пул миқдорини киритади ва бу уларнинг ҳар бирига шерикчилик активларини тасарруф этиш имконини беради, бу ерда фойда шерикчилик ташкил этиш тўғрисидаги келишувга мувофиқ, зарарлар эса ҳар бир иштирокчининг шерикчилик капиталига мутаносиб тақсимланиши шарт қилинади. Бундан ташқари, томонлар ҳар бир шерик учун фойдада иштирок этиш улуши ва мажбуриятни аниқлаб олишлари шарт.

Ислом ҳукуқда шерикчиликнинг энг кўп тарқалган шартномаларидан бири – ширкат ул амвал ҳисобланади. Шартномага кўра икки ёки бир неча шахс ўз омонатларини умумий лойиҳага бирлаштирадидилар ва улушли иштирок қондасидан келиб чиқиб компания тузадилар. Фойдани тақсимлаш тўғрисидаги келишув шартнома амал қилиши бошланишида тузилган бўлиши лозим, акс ҳолда ислом ҳукуқига кўра шартнома ўз кучини йўқотган ҳисобланади. Иштирокчилар ўртасида фойдани тақсимланиши томонлар ўзаро келишади, бу ерда фойда киритилган капиталдан фарқ қилиши мумкин [7, Б. 12]. Шу билан бир вақтда бўлиши мумкин бўлган зарарлар ҳам аввалдан тақсимланади, яъни томонларнинг ҳар бири қўшма корхона муваффақиятсизликка учраган тақдирда капиталини йўқотиши мумкин. Ушбу шерикчиликда ҳар бир капитал эгаси лойиҳа бошқарувида иштирок этиши мумкин ёки ўз хоҳиши билан иштирок этмаслиги мумкин. Бошқаришда қатнашишдан воз кечган шериклар “сокин шериклар” деб аталади. Улар бошқаришда иштирок этган “ишчи шериклар”дан келишувга асосан камроқ фойда оладилар. Иштирокчилар бошқарувчи ёллашлари мумкин. Бошқарувчи фақат келишилган ойлик пулни олади.

Мушорака шартномаси муддатли ва муддатсиз бўлиши мумкин. Муддатсиз шартнома ҳар қандай вақтда қолган шерикларни хабардор этиш шarti билан шерикларнинг ҳар бири томонидан бекор қилиниши мумкин. Иштирокчиларнинг бири уни тарк этган тақдирда ҳам шерикчилик сақланиб қолиши мумкин. Бу ҳолатда шериклар шерикчиликни тарк этган иштирокчининг улушини сотиб оладилар ва давом эттирадидилар.

Мушорака шартномалари компаниянинг айланма маблағларини тўлдириш учун ёки қўшма инвестицион фаолиятга, масалан, кўчмас мулкка ёки кишлоқ хўжалигига киритиш учун ишлатилиши мумкин. Одатда, шартномаларнинг мазкур шакли узок муддатли инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш учун қўлланади. Бундай маҳсулотнинг афзаллиги шундаки, у мослашувчан келишувларни тузиш имконини беради ва фойдани тақсимлашдаги улуш ва бошқарув шакли сингари шерикчиликнинг хусусиятлари томонлар тарафидан аввалдан келишилади. Жаҳон амалиётида мушораканинг кўчмас мулк, шунингдек, лойиҳаларда шерикчилик усуллари шаклида

қўлланиши мумкин бўлган шакли – камайиб борувчи мушоракадан кенг фойдаланилади.

Муробаҳа – бу банк ёки бошқа сармоячи мижоз учун зарур бўлган буюм ёки ашёни сотувчидан сотиб олиши ва уни мижозга тўлов муддатини узайтириш йўли билан сотишини ўзида акс эттиради. Мазкур шартнома сотиб олинган товар баҳосига маълум бир келишилган устама қўйиш йўли билан сотишни ифодалайди. Ушбу устама сотиб олиш баҳосидан маълум бир пул миқдорини ташкил этиши мумкин. Одатда, шартномаларнинг бундай шакли савдо амалиётларини молиялаштиришда қўлланади [8, Б. 33, 37].

Муробаҳанинг анъанавий кредитлашдан асосий фарқи шундаки, сармоячи қайта сотиладиган мулкдан келиб чиқувчи барча хатарлар билан унинг тўлақонли эгаси бўлиши шарт ҳисобланади.

Муробаҳа ўзининг дастлабки исломий мазмунида – бу оддий сотувдир [3, Б. 53, 55]. Сотининг бошқа шакллари билан унинг ягона фарқ қилувчи жиҳати – бу ерда сотувчи харидорга, қанча харажат қилгани ва қўшимча қиймат ҳисобига қанча фойда олишини аниқ кўрсатади. Бу сотининг алоҳида шакли бўлиб, сотувчи сотилаётган буюмнинг қийматини аниқ кўрсатади ва унга бирмунча фойда ёки устама қўшган ҳолда, бошқа шахсга сотади. Муробаҳа – бу молиялаштиришнинг шакли эмас, балки “харажатлар қўшуви” асосидаги оддий сотувдир. Лекин тўлов муддати узайтирилганда, у харидорнинг буюмини сотиб олиш нияти мавжуд бўлгандагина, молиялаштириш усули сифатида ишлатила бошланди. Ислом ҳуқуқи нуқтаи назаридан муробаҳа мукамалликдан йирик ҳисобланади, уни фақат иқтисодий исломийлаштириш жараёнининг ўтиш босқичи сифатида ишлатиш ва музораба ҳамда мушоракадан фойдаланишнинг иложи бўлмагандагина қўллаш билан чеклаш лозим.

Муробаҳа шартномаси қуйидагилар билан фарқланади:

нисбатан қисқа муддатли эканлиги, яъни капиталнинг қайтарилиши вақт бўйича қоидага кўра, у қадар катта эмас;

капитал қайтарилишининг кафолатини таъминлаш ҳисобига хатарларнинг пасайиши;

банк учун харажатларнинг паст эканлиги;

шартнома предмети бўла олиш имконияти мавжуд моддий активларнинг кенг савати, бу, ўз навбатида, мижозлар базасининг кенгайиши учун катта имкониятлар беради;

исломий молиялаштиришнинг мазкур усули анъанавий тижорий молиялаштиришдаги истеъмол кредитлари билан нисбий ўхшашлиги [3, Б. 79, 82].

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, Ўзбекистонда фуқаролик қонунларини такомиллаштириб бориш – бу доимий жараён бўлиб, бунда ислом ҳуқуқининг мажбурият ва шартномаларига оид нормаларидан, айниқса, ҳалқимизнинг маънавий қадриятларига яқин бўлган тамойилларидан фойдаланиши лозим. Ушбу тамойиллар ва ғоялар шартномалар тарафларини ўз мажбуриятларига ҳалол ва виждонан муносабатда бўлиш, ўз вақтида ва тегишли даражада бажариш, зарур ҳолларда бағрикенглик, саховатпешалик туйғуларини рағбатлантиришга ёрдам беради.

Иктибослар/ Сноски/ References:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vazifasini bajaruvchi Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // URL: <http://uza.uz/posts/69872>.

2. Рахманов А. Сущность договоров и обязательств в исламском праве Академия МВД Т. 2005.

3. Байдаулет Е. Исломий молия асослари Х.Ҳасанов таҳрири остида “OZBEKISTON” НМИУ-2019. // URL: <http://e-library.namdu.uz/Elektron>

4. Исхаков С. Ислом фуқаролик ҳуқуқи асослари. Тошкент ИИБ Академияси. 2005 // URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/51290243/>

5. Зухайлий Ваҳба. Ислом фикҳи энциклопедияси. 10 жилдда. –Истанбул. 1998 (турк тилида) // URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Wahbah_al-Zuhayli

6. Мусо М. Ю. алАмвол ва назарият альбақд. –Қоҳира: Дор алқалам, 2002. (араб тилида).

7. Буруджери Хусейн Таба -Табаи Рисалаи тавзих аль-масаил. Изд - 4 Тегеран. 2554.

8. Рахманов А., Умаров Ф. Ислом ҳуқуқида шартнома ва мажбуриятлар ИИБ Академияси Т. 2009.